

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่บุคคลธรรมดาสามัญกลุ่มใหญ่คิดขึ้น และปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งนี้เพื่อความบันเทิงในสังคมและช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมดีขึ้น สังคมไทยทุก ๆ ภาคต่างก็มีวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนเองและเป็นวัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา ส่งเสริม ประยุกต์และพัฒนาวัฒนธรรมพื้นบ้านให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมแต่ละสมัยเพื่อความคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านสืบต่อไป แต่ปรากฏว่าในระยะที่มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยนั้น มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกมาปฏิบัติ โดยถือว่าผู้เจริญต้องรู้ศิลปวัฒนธรรมของสากล ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านถูกละเลยไประยะหนึ่ง ดังที่ สยาม แสงมะลิ ได้กล่าวไว้ใน การสัมมนา เรื่องการหาช่องทางเพื่อคุ้มครองศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาติว่า "ศิลปของเราเองนั้นสูญหายไปเนื่องจากขาดความสนใจ"¹ ดังนั้นในระยะต่อมาเมื่อประชาชนในประเทศตระหนักว่า การเลียนแบบให้เหมือนชาติตะวันตกนั้นน่าจะไม่ได้ถูกต้อง เพราะแต่ละชาติก็มีศิลปวัฒนธรรมของตนเอง จึงหันมาสนใจวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้น มีการตั้งคณะกรรมการทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน และปลุกปั้นได้ตั้งศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้านแห่งชาติ ส่งกวดสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่รวบรวมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและรวบรวมรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน สำหรับดำเนินการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านได้สะดวกยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมในท้องถิ่น ทำให้เกิดความมั่นคงในสังคม ทำให้สังคมมีระเบียบ มีความสามัคคีในหมู่คณะ ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ และ

---

¹ สยาม แสงมะลิ, "นโยบายศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน" เอกสารในการสัมมนา เรื่อง การหาช่องทางเพื่อคุ้มครองศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาติ เล่มออกที่ ห้องประชุมกองหอสมุดแห่งชาติ ทำวาลูกกร 4 มกราคม 2528. หน้า 2. (อัดสำเนา)

ผ่อนคลายความเครียดทางอารมณ์ของสมาชิกในสังคมได้ ดังนั้น จึงควรจะอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านสืบต่อไปด้วยการปลูกฝัง วัฒนธรรมให้แก่เยาวชน ความจริงแล้วสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน และสถาบันอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องต่างก็มีบทบาทต่อการอบรมกล่อมเกล่าให้เยาวชนยึดมั่นในวัฒนธรรมของสังคมอยู่แล้ว เพราะเห็นว่า "ความเจริญทางเศรษฐกิจ และสังคมแผ่เข้ามาอย่างรวดเร็ว จนส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไปหรือถูกดัดแปลงบิดเบือนไปในลักษณะที่ทำให้ด้อยคุณค่าหรือเสื่อมเสียทางวัฒนธรรม"² จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้นเป็นพิเศษ

ในฐานะที่การศึกษามีหน้าที่สำคัญในการเตรียมผู้เยาว์เข้าสู่ชีวิตในสังคมและให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมและสังคม ดังนั้นการจัดการศึกษาในแต่ละสมัย นอกจากจะจัดตามความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติแล้ว ยังต้องคำนึงถึงสภาพของสังคม แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ นโยบายของรัฐ หลักสูตรครูและหลักสูตรมัธยมศึกษา เพื่อประมวลข้อมูลเหล่านั้นสำหรับการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียน อีกทั้งเพื่อให้ครูทำตัว เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนด้วย เพราะครูเป็นบุคคลสำคัญที่จะดำเนินการจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ในโรงเรียน ให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจตลอดจนมีทัศนคติต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านได้มากที่สุด

ด้วยประเพณีและการละเล่นพื้นบ้านเคยเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนมากระยะหนึ่ง และบางอย่างก็ยังปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นครูจึงมีหน้าที่ที่จะชี้แจงให้นักเรียนได้พิจารณาเลือกสรร สำคัญที่สำคัญของประเพณีและการละเล่นพื้นบ้าน เหล่านี้มาช่วยให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันมากที่สุด ด้วยการจัดกิจกรรมประกอบการเรียนการสอน และจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในโรงเรียน และเมื่อวิเคราะห์จากสภาพปัญหา เศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน พบว่าชาวชนบทมีการย้ายถิ่นเพื่อหางานทำในเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองหลวงมากขึ้น ดังนั้นถ้ามีการหันมาหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่นและสามารถเรียนรู้วิธีการทำจากบรรพบุรุษได้ จะทำให้ชาวชนบทมีอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ไม่ต้องอพยพเข้าเมืองให้เป็นปัญหาสังคมเมือง และเป็นการพัฒนาชุมชนได้อีกด้วย

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาบทบาทของครูในการส่งเสริมประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน และหัตถกรรมพื้นบ้านในโรงเรียนโดยเฉพาะในเขตการศึกษา 6 ซึ่งมีเขต รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สระบุรี อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท ลพบุรี และอุทัยธานี ต่างก็มีวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนเอง และบางวัฒนธรรมก็เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ ด้วย เช่น ด้านประเพณีได้แก่ ประเพณีสำราญและตรุษสงกรานต์ ด้านการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ การเล่นเพลงเรือ เพลงพืชม้วน เพลงร่ำวง มอญซ่อนผ้า เล่นละบ้า เล่นแม่ศรี และด้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ การทำเครื่องจักสาน ทอผ้า ทำหมิด และทำอิฐ เป็นต้น นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์และตำนานของจังหวัด ต่างก็มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทยทั้งสิ้น นับว่าสะดวก ต่อครูที่จะจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมประจำชาติควบคู่ กันไป ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียน มัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6 นั้นควรจะเป็นอย่างไรเพื่อให้เด็กเรียนรู้ และซาบซึ้งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในท้องถิ่นของตน จนเกิดความนิยมยกย่องและพร้อมจะอนุรักษ์ และส่งเสริมสืบต่อไป

ด้วยเหตุที่ความรู้ เรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้านมีอยู่ในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่จำกัด ดังที่ วีระ บำรุงรักษ์ ได้กล่าวไว้ในการบรรยายเรื่อง "นโยบายและแผนปฏิบัติงานในด้านวัฒนธรรม ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยใช้การศึกษานอกโรงเรียนเป็นสื่อ" ที่ คณะครูคำล่ำเมื่อ 13 กันยายน 2526 ว่า "มหัทธนะ คานธี กล่าวว่า คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน ปัญหาอยู่ที่นั่น ล่าเหตุของปัญหาอยู่ที่นั่น วิธีแก้ปัญหาก็อยู่ที่นั่น"³ อีกทั้งข้อคิดขององค์การพัฒนา เอกชน ในเรื่องแนวคิดในการพัฒนาสังคมไทยได้กำหนดว่า บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในชนบทมีส่วน สำคัญในการพัฒนาสังคมไทย ดังนั้นจึงควรให้ความสนใจและศึกษาความคิดเห็นของบุคคล แต่ละกลุ่มเพื่อประโยชน์ต่อการวางแผนงานดังนี้

³ วีระ บำรุงรักษ์, "นโยบายและแผนปฏิบัติงานในด้านวัฒนธรรมของสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติโดยใช้การศึกษานอกโรงเรียนเป็นสื่อ" บรรยายที่คณะครูคำล่ำ วิทยาลัยการมัธยมศึกษา 13 กันยายน 2526.

1. คนสูงอายุ ทำให้เห็นและรับรู้สภาพของหมู่บ้านในอดีตหรือประวัติคำสตรของหมู่บ้านเป็นอย่างดี ตลอดจนถึงประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่นักพัฒนาไม่เคยพบเห็นในปัจจุบัน

2. คนหนุ่มสาว ทำให้ได้เรียนรู้สภาพปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบันได้ และได้รับรู้สภาพความรู้สึกนึกคิดในปัจจุบัน วิธีการดำเนินชีวิต ความทุกข์ยากหรือสับสนของชีวิต โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของคนต่างวัยและเป็นวัยหลักของการทำมาหาเลี้ยงครอบครัว

3. กลุ่มเด็กนักเรียน ทำให้เห็นถึงสภาพกว้าง ๆ ของแนวโน้มในอนาคตได้⁴

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงศึกษาแนวความคิดเห็นของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ ประกอบการวิเคราะห์แนวความคิดเห็นของครูด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านในพื้นที่เขตการศึกษา 6 ด้านประเพณี การละเล่นพื้นบ้านและหัตถกรรมพื้นบ้านที่สามารถนำมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6

2. เพื่อศึกษาบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านให้แก่ักเรียนในด้านประเพณี การละเล่นพื้นบ้านและหัตถกรรมพื้นบ้าน และศึกษาองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียน

3. เพื่อศึกษาบทบาทของครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การศึกษาค้นคว้าด้านวัฒนธรรม และการเข้าร่วมกิจกรรมและเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมเพื่อการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนตามความคิดเห็นของครูและนักเรียน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านตั้งแต่ระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา โดยศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ประกอบการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

⁴ องค์การพัฒนาเอกชน, แนวคิดในการพัฒนาสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร :

2. ศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนด้านบทบาทของครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน บทบาทของครูในการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน บทบาทของครูในการศึกษาค้นคว้าด้านวัฒนธรรม และบทบาทของครูในการเข้าร่วมกิจกรรมและเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมที่บ้านแก่นักเรียนและประชาชน

3. ศึกษาความคิดเห็นของผู้รู้ ด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลาง เกี่ยวกับลักษณะวัฒนธรรมเดิมที่ผ่านมา และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งความสนใจของสถาบันการศึกษาที่มีต่อวัฒนธรรมนั้น ๆ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือครูและนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัย เอกสาร และการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านในเขตการศึกษา 6 และศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนมัธยมศึกษา จากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ และดำเนินการสังเคราะห์เพื่อประมวลความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6

2. การวิจัยแบบสำรวจ

ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร หนังสือ และสิ่งตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม แบบสอบถามสำหรับครูมี 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ถามข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไป ตอนที่ 2 ถามความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียน ตอนที่ 3 ถามปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียน ส่วนนักเรียนจะถามเพียงตอนที่ 1 และ 2 เท่านั้น แล้วนำแบบสอบถามไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่อง จากนั้นนำไปทดลองใช้กับครู นักเรียนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง 15 และ 30 คน ตามลำดับ แล้วนำผลที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามในด้านภาษาเพื่อนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

การเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นการสุ่มแบบหลายขั้น (Multi-Stage Random Sampling) จากครูและนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6 ได้ครูจำนวน 361 คน และนักเรียน 570 คน

การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้านสภาพของผู้ตอบแบบสอบถามโดยใช้ค่าร้อยละ วิเคราะห์ข้อมูลด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาท ปัญหา และอุปสรรคในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนโดยใช้ค่ามัธยฐานเลขคณิต ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และเปรียบเทียบความเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนโดยทดสอบค่าที (t-Test)

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. เอกสารต่าง ๆ ที่นำมาวิเคราะห์ห้เห็น เป็นเอกสารที่สามารถค้นคว้าได้จากห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ในกรุงเทพมหานคร และจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตการศึกษา 6 และผู้วิจัยสามารถเดินทางไปศึกษาค้นคว้าได้
2. ผู้ตอบแบบสอบถาม ตอบแบบสอบถามตามความรู้สึกที่แท้จริงของตน ฉะนั้นความคิดเห็นที่ได้ ถือว่าเป็นความคิดเห็นที่เชื่อถือได้
3. แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นได้รับการตรวจสอบพิจารณาแก้ไขจากอาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนได้ทดลองและปรับปรุงจนสามารถนำวัดความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างได้

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

วัฒนธรรม หมายถึงลักษณะที่แสดงถึงความมั่งคั่ง ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ ศีลธรรมอันดีของประชาชน รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ

วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมของชนสามัญที่ปรากฏในรูปของความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติ รวมทั้งที่เป็นวัตถุซึ่งชาวบ้านประดิษฐ์คิดสร้างขึ้นแล้ว แล้วมีการเอาแบบสืบต่อกันมา มีการอภิบาลสืบทอดทั้งที่เป็นไปด้วยความจงใจและไม่จงใจ เพื่อให้คงสภาพหรือ

คุณภาพไว้ จนปรากฏให้เห็นเป็นประเพณีหรือสิ่งที่สังเกตเห็นทั่วไป⁵

บทบาท หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่แสดงออกตามตำแหน่งหน้าที่ที่บุคคลนั้นได้รับ

การส่งเสริม หมายถึง การให้ความสำคัญและสนับสนุนให้เจริญแพร่หลายต่อไป

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านให้แก่แก่นักเรียน หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีส่วนทำให้ครูได้แสดงบทบาทเพื่อการสนับสนุนส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านให้แก่แก่นักเรียน

หลักสูตร หมายถึง เอกสารที่กำหนดโครงการศึกษาของผู้เรียน โดยกำหนดจุดมุ่งหมาย ประสิทธิภาพ และกิจกรรมให้กับผู้เรียน ในที่นี้หมายถึงหลักสูตรมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2480 จนถึงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524

กิจกรรม หมายถึง งานหรือการกระทำต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน

สภาพแวดล้อมในโรงเรียน หมายถึง อาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์รวมถึงระเบียบ วินัยของโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความรู้ ทักษะ ทัศนคติทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ครู หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6

นักเรียน หมายถึง ผู้ที่กำลังศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6

⁵Hilda Ellis Davidson, Patterns of Folklore, (Totawa N.J: Brewer Rowman & Liflefield, 1978) p. 43. อ้างถึงใน สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, วัฒนธรรมพื้นบ้าน แนวปฏิบัติวัฒนธรรมภาคใต้ (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานคร, 2525), หน้า 3.

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เป็นประโยชน์สำหรับผู้บริหารและครูโรงเรียนมัธยมศึกษาในการวางแผนทางเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เหมาะสมต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมที่สืบมาในโรงเรียน
2. เป็นประโยชน์สำหรับครูโรงเรียนมัธยมศึกษาที่จะปรับปรุงบทบาทในการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมที่สืบมาแก่ประชาชนซึ่งอยู่นอกระบบโรงเรียน ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และรู้สึกหวงแหนวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย